

КОГНІТИВНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ УЯВЛЕНЬ УПРАВЛІНСЬКОГО ПЕРСОНАЛУ ЩОДО НАСЛІДКІВ РЕАЛІЗАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ УКРАЇНИ

Володимир Олександрович Саламатов

кандидат психологічних наук,
старший науковий співробітник,
доцент Національної академії державного управління
при Президентові України

Анотація: У процесі емпіричного дослідження апробована методологія реконструкції когнітивного коду національних інтересів країни. На основі кількісної оцінки взаємозв'язку між його компонентами виявлено, що прогнозується найбільший вплив реалізації національних інтересів на соціально-політичну стабільність в країні. Розглянуто два типи моделей співвіднесення суспільних потреб у просторі трьох узагальнених вимірів, які виявлено за допомогою факторного аналізу впливу реалізації національних інтересів на суспільні потреби. Наведено інтерпретації отриманого когнітивного коду.

Ключові слова: національні інтереси, суспільні потреби, когнітивний код, експертні дослідження.

КОГНИТИВНОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ ПРЕДСТАВЛЕНИЙ УПРАВЛЕНЧЕСКОГО ПЕРСОНАЛА ОТНОСИТЕЛЬНО ПОСЛЕДСТВИЙ РЕАЛИЗАЦИИ НАЦИОНАЛЬНЫХ ИНТЕРЕСОВ УКРАИНЫ

Владимир Саламатов

Аннотация: В процессе эмпирического исследования апробирована методология реконструкции когнитивного кода национальных интересов страны. На основе количественной оценки взаимосвязи между его компонентами выявлено, что наибольшее влияние реализации национальных интересов прогнозируется на социально-политическую стабильность в стране. Рассмотрено два типа моделей соотношения общественных потребностей в пространстве трех обобщенных размерностей, которые были выявлены с помощью факторного анализа влияния реализации национальных интересов на общественные потребности. Рассматриваются интерпретации полученного когнитивного кода.

Ключевые слова: национальные интересы, общественные потребности, когнитивный код, экспертные исследования.

COGNITIVE STUDY OF IDEAS OF MANAGERIAL STAFF CONCERNING THE CONSEQUENCES OF UKRAINE NATIONAL INTERESTS REALIZATION

Volodymyr Salamatov

Abstract: *The methodology of reconstruction of national interests' cognitive code was tested during empirical study. Using quantitative assessment between its components it was found that the strongest influence of national interests realization is expected on the stability of social-political situation in the country. Two models of interrelations between public needs in the space of three generalized dimensions extracted through factor analysis of the influence of national interests implementation on public needs. The interpretations of obtained cognitive code are discussed.*

Key words: *national interests, public needs, cognitive code, expert study.*

Актуальність дослідження. Увага до поняття і сенсу національних інтересів (НІ) з'явилась в нашій країні на початку 90-х років попереднього століття. Останнім часом в публічних виступах Президента країни, лідерів політичних партій все частіше звучить апеляція, навіть заклик до необхідності наслідування НІ країни, які розуміються не у вузькому етнічному сенсі, а як інтереси політичної нації, що відображають життєво важливі потреби населення України. Як правило, контекстом буває розгляд відсутності довіри населення до влади, внутріполітичні конфлікти і соціально-політична нестабільність в країні, значне розходження очікувань населення від результатів врядування, непрозорість процедур прийняття урядових рішень, відсутність заходів, спрямованих на покращення умов ведення бізнесу, заклики до інноваційного шляху розвитку вітчизняної промисловості за відсутності реальних кроків у цьому напрямку тощо. Останнім часом увагу до НІ України стало виявляти і молоде покоління, студенти різних вищих навчальних закладів, а саме, Міжнародного гуманітарного інституту (м. Київ), Національної академії державного управління при Президентові України (м. Київ), Національного Таврійського університету (м. Сімферополь). Виявлення і підтвердження змісту і сенсу національних інтересів країни необхідні для прояснення цілей державного управління, діяльності політичних партій, для формування бази щодо взаємодовіри між правлячою елітою і населенням країни, яке катастрофічно зменшується за останні роки.

Ступінь наукового дослідження. Постановка проблеми і цілі дослідження. На початку 90-х рр. попереднього століття вітчизняними вченими (А. Гірник, О. Гончаренко, М. Гончар, В. Горбулін, О. Валевський, О. Власюк, С. Здіорук, В. Косолапов, В. Кремень, В. Мороз, М. Павловський, С. Пирожков, Б. Параконський, В. Саламатов, О. Шморгун та ін.) була проведена низька теоретичних і емпіричних досліджень щодо змісту національних інтересів країни, стану, пріоритетів і шляхів їх реалізації [1; 2; 3; 5; 10; 13]. До проблематики НІ України регулярно звертаються у аналітичних доповідях Інституту стратегічних досліджень, в яких розглядаються результати державного управління і визначаються стратегічні пріоритети країни [1; 2; 3; 4]. Ці й ряд інших досліджень були певною концептуально-теоретичною базою для розробки закону і концепції національної безпеки України.

НІ країни розглядають в рамках обговорення цілісних стратегій розвитку країни [7; 9; 17], при обговоренні окремих аспектів її життя, а також під час аналізу взаємодії дієвих сил. Останнім часом обговорення НІ України переходить із сфери вузько професійних дискусій у простір публічного обговорення [6; 8]. НІ стають традиційним об'єктом досліджень фахівців в галузі національної безпеки. Як що раніше предметом їх досліджень були класифікація, визначення змісту НІ, то зараз акцент переміщується до розробки конкретних методик оцінювання стану реалізації та пріоритетів НІ країни, моніторингу НІ, конкретизації загроз реалізації НІ країни. Цей тренд відображається і у змісті магістерських робіт кафедри національної безпеки НАДУ при Президентів України.

Попри це, в суспільному дискурсі навколо НІ країни все ще домінує риторично-теоретичний характер, який надто віддалений від реальної практики вітчизняного державного управління. Коли до дискусії про визначення НІ України та їх роль в реальному державному управлінні залучаються сучасні експерти і радники урядових структур, то в їх словах звучить скепсис і думка відносно того, що НІ України зараз – це ідеалізм, що потрібно вирішувати більш практичні нагальні проблеми, а саме, кризу влади і відносин між домінуючими політичними гравцями, правові питання тощо. Може потім, коли спаде соціально-політична напруженість, можливо буде обговорити і ці поняття. При цьому дискусії таких професіоналів переходять на обговорення поведінки і дій окремих осіб замість висвітлення причин і корневих проблем поточних подій. На наш погляд причинами подібного відношення до проблематики НІ країни є відсутність стратегічного підходу в державному управлінні, нерозуміння правлячою елітою країни сенсу і значення НІ як інструменту державної політики, а також домінування вузько корпоративних і приватних інтересів над національними в політиці всіх вітчизняних урядів, на що вказують результати низки експертних досліджень і висловлювань самих політиків [3; 4; 14].

Поняття «інтерес» походить від лат. interest – має значення, важливо. Вважається, що поняття національний інтерес походить від французького *raison d'état*, що означає економічні, військові чи культурні цілі і прагнення країни. Це важливе поняття в міжнародних відносинах, де реалізація національного інтересу розглядається як основа реалістичної школи міжнародних відносин. Національний інтерес країни є різностороннім. Перш за все, це виживання і безпека країни. Важливим є також устремління до добробуту, економічного зростання і могутності. Багато країн, особливо в сучасному світі, розглядають вкрай важливим захист національної культури. В контексті формування категоріального апарату і концепції національної безпеки України підкреслюється, що НІ являють собою органічний взаємозв'язок, систему життєво важливих інтересів людини, суспільства і держави, в якому саме інтереси людини мають посідати пріоритетне місце. Визначається, що НІ є усвідомлена суспільством, виражена елітою і затверджена законодавством життєво необхідна/важлива потреба всіх (більшості, *від автора*) членів суспільства. Таким чином, згідно загальному визначенню НІ представляють загальні інтереси всіх членів суспільства, які реалізуються (повинні реалізуватися, *від автора*) через систему державного управління країни [16]. У наведеному визначенні НІ співвідносяться з потребами. За цим може стояти однозначна відповідність змісту НІ і відповідної потреби/потреб, а може

існувати і багато-багато значна відповідність. Зв'язок може бути як позитивним, так і негативним. Існує також система опосередкування зв'язку між НІ і наслідками їх реалізації. Однією із її складових є когнітивний простір, когнітивні моделі соціальної реальності, які функціонують в системі державного управління. Згідне з традицією когнітивного моделювання таку систему можна розглядати як когнітивний код НІ.

Нам не вдалося знайти спеціальних досліджень зв'язку НІ із суспільними потребами. Тому, метою даного дослідження були виявлення і аналіз розумових стереотипів вітчизняного управлінського персоналу відносно впливу реалізації НІ України на базові суспільні потреби, тобто реконструкція когнітивного коду національних інтересів країни.

Методика. Ми виходили з того, що, перш за все, НІ повинні бути усвідомлені національною елітою і управлінським персоналом країни, тому, найважливішим є когнітивний вимір НІ країни. Спеціальне дослідження показало, що за своїм змістом НІ досить широко і по-різному визначаються управліннями, які працюють у різних галузях соціально-економічного життя країни [13]. Задля узагальнення отриманого «первинного» переліку НІ його було розподілено по групах або сферах НІ, що дозволило провести гіпотетичну компактну оцінку впливу реалізації національних інтересів на кожну з 8 базових суспільних потреб.

Опитування проводилось серед державних службовців 1 ? 5 категорій. Респондентами були керівники міністерств, держкомітетів, політичних партій, науково-дослідних інститутів, громадських наукових академій. Було розіслано 150 анкет. Повернулося 58 анкет, 52 з яких могли бути кількісно проаналізовані. Отримані результати дають підстави для висновків стосовно уявлень про НІ України на рівні провідного управлінського персоналу країни.

На основі отриманих даних розраховувались середні значення показників, проводився кореляційний і факторний аналіз.

Результати. Отримані дані дозволяють представити емпіричну версію когнітивного коду НІ, яка наведена у табл. 1.

Експертна оцінка впливу реалізації НІ на 8 базових суспільних потреб показала, що найбільш інтенсивний вплив очікувався на соціально-політичну стабільність в країні (середній рівень впливу дорівнює 3.1 усл.од.). Наступною за рівнем впливу була група потреб, що включає до свого складу міжнародну безпеку, рівень життя населення, науково-промисловий потенціал, обороноздатність країни, рівень духовного життя, здоров'я населення (середній рівень впливу – в діапазоні від 2.7 до 2.3 усл.од.). Найменший рівень впливу реалізації НІ (на рівні 1.59 усл.од.) очікувався на поліпшення стану навколишнього середовища, тобто в два рази нижче, ніж на соціально-політичну стабільність.

На фоні домінування позитивного впливу реалізації НІ на базові життєві потреби країни і населення вкрай рідко (в діапазоні від 1.2 % до 7.3 % випадків) спостерігались негативні оцінки впливу реалізації НІ на суспільні потреби (сфери життя). Це свідчить про відносно низький рівень суперечності НІ у просторі конкретних суспільних потреб. Індиферентність НІ відносно суспільних потреб була зареєстрована в діапазоні від 7.6 % до 32.9 % випадків. Даний показник можливо розглядати як міру вибірковості НІ відносно відповідних суспільних потреб. Реалізація НІ позитивно впливає на сфери жит-

тя в діапазоні від 60 % до 89 % випадків. Це вказує на високий рівень загальної корисності НІ відносно суспільних потреб. При цьому кореляційний аналіз показав, що всі квазі потреби статистично значимо корелюють між собою за рівнем впливу НІ на їх задоволення в діапазоні від $r=0.34$ ($p<0.001$) до $r=0.95$ ($p<0.001$). Це свідчить про досить високу ступінь взаємної функціональної узгодженості експертів щодо НІ країни.

За допомогою факторного аналізу даних було відокремлено 3 змістовних виміри базових потреб або сфер життя відносно впливу на них реалізації НІ:

1. Перший фактор – технократичні сфери життя. У нього ввійшли обороноздатність, науково-промисловий потенціал, міжнародна безпека.
2. Другий фактор – біосоціальні сфери життя. У нього ввійшли рівень життя, рівень здоров'я, соціально-політична стабільність.
3. Третій фактор – еколого-культурологічні сфери життя. У нього ввійшли стан навколишнього середовища, рівень духовного життя.

Перший фактор технократичних потреб (або сфер життя), який складається з науково-промислового потенціалу, обороноздатності і міжнародної безпеки, є найбільш вагомим, оскільки він представляє 47 % загальної дисперсії. Це є наслідком найбільш стереотипизованого розуміння управлінським персоналом характеру залежності потреб, які складають цей фактор, від реалізації НІ і, відповідно, відносно більшої взаємозалежності цих потреб в разі реалізації НІ країни. Другий фактор, що пояснює 41 % загальної дисперсії, представляє біосоціальні потреби, а саме, рівень життя, здоров'я, соціально-політичну стабільність. Система уявлень відносно характеру залежності його складових від реалізації НІ дещо менш стереотипизована у порівнянні з першим фактором. Перші два фактори значно перевищують по своєму внеску у загальну структуру третій фактор – «екологічний», який включає стан навколишнього середовища й рівень духовного життя суспільства. Таким чином, в результаті факторного аналізу виявлено три групи сус-

Таблиця 1
Когнітивний код національних інтересів в контексті державного управління
(за даними автора)

Елементи когнітивного коду	Національні інтереси	Розмірності когнітивного простору	Суспільні потреби
Їх функція у когнітивному коді	Пріоритетність цілей державного управління (версія 2005 р):	Опосередкування переходу від цілей до результату і наслідків:	Наслідки реалізації цілей державного управління:
Місце складових всередині структури (чим вище, тим більш важливе місце посідає відповідний компонент)	подолання професійної деформації посадових осіб	вектор технократичних потреб	соціально-політична стабільність
	професіоналізм і відповідальність посадових осіб	вектор біосоціальних потреб	міжнародна безпека
	забезпечення прав людини	вектор екологічних і духовних потреб	рівень/якість життя
	забезпечення країни енергоресурсами		науково-промисловий потенціал
	боротьба зі злочинністю		обороноздатність
	стабільність господарчих законів		рівень духовного життя
	внутрішньополітична стабільність		стан здоров'я населення
реформа оподаткування		стан навколишнього середовища	

пільних потреб, які відрізняються за рівнем стереотипизації/суперечливості розуміння управлінським персоналом характеру їх задоволення у випадку реалізації НІ країни.

Розгляд співвідношення суспільних потреб у просторі виділених факторів вказує на наявність двох типів моделей – циклічної й експоненціальної моделей. Перший, циклічний тип моделей спостерігається в наступних двомірних просторах: Технократія-Екологія (рис. 1) і Біосоціум-Екологія.

У просторі Технократія-Біосоціум елементи розташовуються на експонентній кривій (рис. 2). Це показує, що присутність екологічної координати призводить до організації наслідків реалізації НІ в замкнуту метаструктуру. При цьому модель узгодженості наслідків реалізації НІ в просторі техно-біосоціальних потреб можна розглядати як відкриту структуру, яка не містить у собі стримуючих факторів.

На наш погляд, аналіз співвідношення між декларуємими НІ й потребами управлінського персоналу є одним із ключових питань в аналізі психосемантики управлінської еліти країни. Подібний аналіз показує, заради чого потрібно висувати і реалізовувати НІ країни. При переході до питання про те, що ж стоїть за реалізацією тих або інших НІ, виявляється, що на першому місці стоїть соціально-політична стабільність. З одного боку, вона може розглядатися як своєрідний аналог «Sint ut sunt» («Нехай залишається так, як є»). Це може бути інтерпретоване як властивий управлінському персоналу України страх перед невдачами, зниженням керованості ситуацією, що в реальному політичному й економічному житті може реалізовуватися в тенденції до спрощення цілей, або фетишизації маленьких успіхів (наприклад, дипломатичне визнання України більш ніж 100 закордонними країнами подавалося у свій час як видатний успіх Української зовнішньої політики), а також у вичікувальній політиці й готовності до поступок під тиском рішуче настроєних профспілок, або інших організованих груп, включаючи олігархичні. Це версія розуміння соціально-політичної стабільності як законсервованої хиткої невизначеності. За іншим підходом усвідомлення національних інтересів, їх рішучий захист за допомогою активної стратегічно спрямованої внутрішньої і зовнішньої політики може призвести до зовсім іншого типу соціально-політичної стабільності, яка базується на реальній підтримці політико-адміністративного режиму більшістю активного населення. Розуміння необхідності досягнення другого типу соціально-політичної стабільності все більше оформлюється у суспільній свідомості сучасного українського суспільства. Згідно із сучасною світовою практикою соціально-політична стабільність є визнаним фактором соціально-економічного прогресу і привабливості країни для зовнішніх інвестицій. Результати нашого дослідження показують, що соціально-політична стабільність є наслідком успішної реалізації комплексу НІ країни. При цьому цікаве те, що у моделі «технократія-біосоціум» (рис. 2) соціально-політична стабільність займає центральну позицію в даній проекції структури суспільних потреб. Вона максимально наближена до рівня духовного життя і при цьому лежить на найкоротшій траєкторії між рівнем життя, здоров'ям, із одного боку, і технократичним комплексом та станом оточуючого середовища, з іншого боку. Завдяки цьому соціально-політична стабільність майже рівною мірою може реагувати на зміни у стані задоволення всіх інших суспільних потреб у просторі двох найбільш потужних вимірів суспільних потреб. Це може пояснювати, чому за

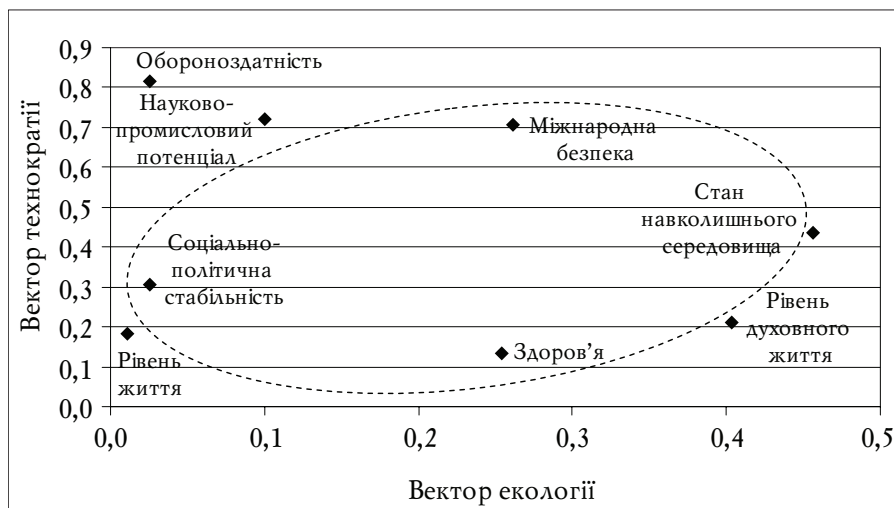

Рис. 1. Співвіднесення суспільних потреб у просторі факторів технократії і екології в контексті реалізації національних інтересів України

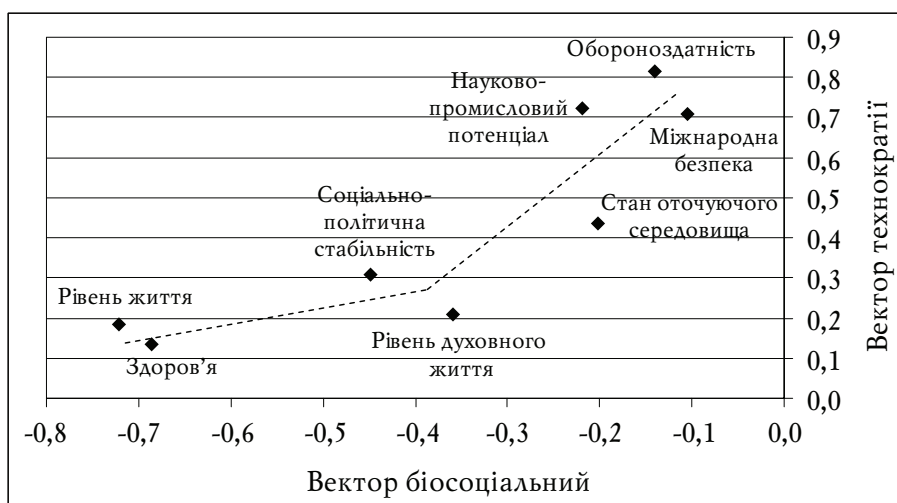

Рис. 2. Співвіднесення суспільних потреб у просторі фактору технократії і біосоціального фактору в контексті реалізації національних інтересів України

результатами прямих оцінок впливу реалізації НІ на суспільні потреби саме соціально-політична стабільність є найбільш чутливою у порівнянні з іншими потребами. Розгляд реалізації національних інтересів України у просторі факторів технократії і екології показує, що соціально-політична стабільність максимально наближена до рівня життя. Тобто, підвищення рівня життя повинно призводити до соціально-політичної стабілізації.

Висновки. Результати даного дослідження висвітлюють складну систему взаємовідносин в когнітивному просторі вітчизняного управлінського персоналу між баченням цілей державного управління, які визначаються

через актуальні національні інтереси, і гіпотетичними наслідками реалізації національних інтересів у просторі суспільних потреб. За результатами моніторингового дослідження когнітивного простору управлінського персоналу країни до складу п'яти найбільш пріоритетних національних інтересів у 2005 р. увійшли подолання професійної деформації посадових осіб, їх професіоналізм і відповідальність, забезпечення прав людини, забезпечення країни енергоресурсами і боротьба зі злочинністю. За п'ять років до того, тобто у 2000 р. п'ятьма найбільш пріоритетними національними інтересами визнавались забезпечення енергоресурсами, реформа оподаткування, сільське господарство, охорона здоров'я і боротьба зі злочинністю. У 1997 р. найбільш пріоритетними НІ були охорона здоров'я, стан освіти, соціальний захист, реформа оподаткування і стан науки [15, с. 148-149]. Якщо порівнювати 2005 р. з 2000 і 1997 рр., то очевидним є підвищення виразності етичних і гуманітарних аспектів серед найбільш пріоритетних національних інтересів країни. Тобто, все більше інституційний і людський фактори розглядаються як пріоритетні напрямки вирішення проблем державного управління.

Відносно другого компоненту когнітивного коду дане дослідження показує, що основними розмірностями когнітивного простору є вектор (фактор) технократії, який формується науково-промисловим потенціалом країни, обороноздатністю і міжнародною безпекою, та біосоціальний вектор, який задається рівнем життя, рівнем здоров'я і соціально-політичною стабільністю.

В той же час, виявлена досить чітка ієрархія очікуваного впливу реалізації національних інтересів на суспільні потреби. Максимальний вплив очікується на соціально-політичну стабільність в країні, хоча соціально-політична стабільність як один із національних інтересів жодного разу не була у складі найбільш пріоритетних НІ. При цьому, міжнародна безпека, рівень/якість життя і науково-промисловий потенціал, відповідно, стоять на другому, третьому і четвертому місцях. Найменша реакція очікується відносно рівня духовного життя, рівня здоров'я і стану навколишнього середовища, тобто трьох базових основ життя людини – його духовності, психофізіології та екології. Тобто, три останні суспільні потреби розглядаються як найменш регульовані з боку держави. Таким чином, відносно очікуваних наслідків реалізації НІ очевидне домінування соціополітичної і соціо-економічної спрямованості у свідомості управлінського персоналу. При цьому соціобіологічні, духовні і екологічні основи життя як на рівні актуалізації цілей державної політики (що представлені власне національними інтересами), так і тих потреб, заради задоволення яких вони (НІ) формулюються і висуваються, не займають провідні місця у складі елементів когнітивного коду управлінського персоналу України. Такі очікування, з одного боку, можуть бути наслідком ігнорування соціобіологічних, духовних і екологічних потреб системою вітчизняного державного управління, оскільки вони не належать до реальних ціннісних пріоритетів. З іншого боку, це можливо пояснити усвідомленням їх значної залежності від досить стабільних, слабо регульованих факторів, а саме, традицій, культурних особливостей нації й саморегуляції людини.

Подібна ієрархія суспільних потреб природна для демократичного суспільства з високорозвинутою економікою, де існують реальні умови для задоволення базових потреб (екологія, здоров'я, духовні потреби) більшості населення країни. У протилежному разі, коли задоволення базових потреб більшості населення відсувається на задній план (випадок сучасної України),

така структура очікувань є свідомою орієнтацією управлінського персоналу на самозабезпечення політико-адміністративної системи і ігнорування внутрішніх факторів самоорганізації суспільства в цілому.

Проведене дослідження розкриває внутрішні, когнітивні складнощі основ сучасного державного управління України. Когнітивні дослідження в узагальненому вигляді представляють критеріальні оцінки НІ і ступінь їх досягнення. Подібні дослідження, в принципі, можливо провести з використанням комплексу натуральних показників у разі чіткого визначення змісту НІ країни [11], але подібні дослідження – ще попереду. На жаль, в практиці державотворення України досі не проведено інституційне оформлення системи НІ країни і не сформовано ефективне політико-правове забезпечення їх реалізації [12].

Слід особливо відзначити, що поруч з проблемою побудови системи національних інтересів встає не менш складна проблема актуалізації (підтримки) цієї моделі та вимірювання стану реалізації НІ. На сьогодні ще не існує узагальненої методики оцінювання стану реалізації і пріоритетності НІ України, і, можливо, саме тому, дискусії навколо НІ України в основному мають ідеолого-політичний і методологічний характер. Окремі емпіричні спроби оцінювання стану реалізації НІ [3; 4; 15], на жаль, не знаходять широкого публічного відгуку. Конструктивне застосування концепції НІ в державному управлінні України нагально потребує організації державної системи моніторингу НІ, розробки процедур доповнення та коригування відповідних баз даних і знань, а тому і стандартизованих методик оцінювання і проектування НІ.

Кожний новий уряд України приймає програму дій, але згодом аналітики систематично вказують на відсутність стратегії розбудови її державності. Одним із інструментів стратегічного підходу в державному управлінні може стати більш активне і систематичне обговорення змісту, сенсу і пріоритетів НІ країни. Розгляд можливих наслідків реалізації НІ країни сприяє відповіді на питання, чому потрібно орієнтувати державне управління на реалізацію НІ, тобто це крок від інформування та, певною мірою, ідеологічного нав'язування до свідомого розуміння сенсу орієнтації системи державного управління на НІ країни. Розуміння сенсу і функцій НІ в системі державного управління також може істотно сприяти інтеграції в середині країни як першої необхідної стадії забезпечення національної безпеки в умовах глобалізації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Валевський О.Л., Гончар М.М. Структура геополітичних інтересів України: Монографія. – К.: НІСД, 1995. – 94 с.
2. Валевський О.Л., Здіорук С.І., Кремень В.Г., Пирожков С.І. Гуманітарна політика для України: стратегічний вибір // Віче. – 1996. – № 8. – С. 22-30.
3. Власюк О.С. Аналітична оцінка стратегічних напрямків та заходів щодо реалізації програми стабілізації економіки України: (Монографія) / Нац. ін.-т стратег. дослідж. – К.: НІСД, 1995. – 82 с.
4. Власюк О.С. Аналіз і моделювання суспільного розвитку в Україні: наукова доповідь / О.С.Власюк (наук. керівник). – К.: НАН України, Ін-т економічного прогнозування, 2000. – 93 с.

5. Гончаренко А.Н. Прогнозирование и политика: Генезис и эволюция прогнозирования в системе «национальной безопасности» и внешнеполитическом механизме США / АН Украины, Ин-т мировой экономики и международных отношений. – К.: Наукова думка, 1993. – 78 с.
6. Горбулін В. Владі варто визнати: численні витрати реформ – наслідок користі і жадібності тих, хто зловживав довірою народу // Дзеркало тижня. – 2001. – 7-13 лип.
7. Мороз В. Національна безпека України – безпека людини. – К.: Екслібріс, 1994. – 64 с.
8. Национальные интересы Украины / Под ред. д.ф.н., проф. О.А. Габриеляна. – Симферополь. ООО «Энергия Дельта», 2007. – 234 с.
9. Павловський М. Шлях України: Шлях вліво, шлях вправо – хибний шлях... – К.: Техніка, 1996. – 152 с.
10. Парахонський В. Національні інтереси України // Розбудова держави. – 1993. – № 6. – С. 3-7.
11. Пастернак-Таранущенко Г. Индексы безопасного финансирования и обеспечение экономической безопасности Украины // Персонал. – 1999. – № 6. – С. 10-14.
12. Приходченко Л. Інституціалізація національного інтересу як запорука ефективності системи державного управління // Актуальні проблеми державного управління. Зб. наук. пр. Одеський регіон. ін-т державного управління НАДУ. – 2007. – Вип. 1 (29). – С. 46-51.
13. Саламатов В.О., Косолапов В.Л., Грник А.Н. Структура суб'єктивних уявлень про національні інтереси України // Вісн. АН України. – 1994. – № 1. – С.72-76.
14. Саламатов В. А. Власть и общество: взаимоотношения между социальными институтами (по результатам экспертных опросов) // Развитие демократии в Украине: Материалы міжнар. наук. конф. м. Київ, 29 верес. – 1 жовт. 2000 р.). – К.: Центр Освіт. Ініціатив, 2001. – С. 725-756.
15. Саламатов В. Когнітивні моделі соціальної реальності в державному управлінні: сутність, можливості та механізми застосування: (Монографія) / Нац. акад. держ. упр. – К.: Вид-во НАДУ, 2006. – 212 с.
16. Ситник Г.П. Концептуальні та організаційні засади забезпечення національної безпеки України: Навч. посіб. – К.: Вид-во НАДУ, 2005. – 180 с.
17. Шморгун О. Україна: шлях відродження (економіка, політика, культура). – Київ, 1994. – 208 с.